

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 4

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 882 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-aprelda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Organizational Behavior and Leadership.....	10
Ibrokhim Gulomov	
Baliqchilikda klasterlarini tashkil etishning nazariy asoslari	18
Olim Murtazayev, Muydinov Olim Bekmuratovich	
Оценка состояния привлечения инвестиций в сферу туризма Узбекистана и механизмы управления	24
Арзиматов Бобирмирзо Зокирджон угли	
Biologik aktivlar buxgalteriya hisobni milliy va xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish masalalari ...	27
Axmadaliyeva Zebo Abduxalimovna	
Aholi yashash joylarida yong'in risklarini bartaraf etish xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari	32
Aziz Zikriyoev	
O'zbekistonda ilmiy darajali kadrlar tayyorlash tizimi boshqaruvining tashkiliy tuzilmasi va vazifalari	40
Beknaeva Shaxnoza Vladimirovna	
Mintaqaviy turizmning iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri (O'zbekiston turistik xizmatlar bozori misolida)	45
D. B. O'roqova	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishning asosiy yo'llari	50
Ibrohimov Boburmirzo Baxtiyor o'g'li, Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	
Sanoat korxonalarining aksiyalar bozoridagi faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar	55
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
Qurilishda modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish	63
Islamov Ozodjon	
Sanoat korxonalari innovatsion salohiyatini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari	67
J. K. Boymurodov	
Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari	72
Kadixodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
BlokchEYn texnologiyalari yordamida raqamli iqtisodiyotni o'zgartirish	77
Karabayev Rustam Zafarovich, Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi	84
Layli Mirzayeva	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda investitsion resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari	88
Luiza Komilovna Xaydarova	
Umumta'lim muassasalari sonining ekonometrik tahlilini pedAgogik metodlar yordamida amalga oshirish....	93
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna	
O'zbekiston tarixiy shaharlarida turistik faoliyati shakllanishi va ularni boshqarishning nazariy asoslari	98
Meliqulov G'ayrat Abdug'afforovich	
Iqtisodiy rivojlanish va ilmiy tadqiqot rivojlanishining havo ifloslanish darajasiga ta'siri	105
Murodullayev Kamoliddin Sherzod o'g'li, Sadibekova Bibisora Djapparovna, Turdiqulov Farrux Ravshanjon o'g'li	
Hududlarni rivojlantirish va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishning ekologik muammolari	110
Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li, Yigitaliyeva Dilnavo Mansurjon qizi	
Ekoturizm obyektining tasniflanishi va alohida xususiyatlari	116
Qodirov Azizjon Anvarovich	
Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida sifat menejmentidan foydalanishning konseptual asoslari	121
Saidqulova Furuza Farmonovna	
Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetensiyalari	125
Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi	
Ta'limning bosqichlari va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ahamiyati	129
To'rayeva Hurriyat To'yqulovna	

Hududlarda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish dasturini amalga oshirishda marketingni rivojlantirish yo'llari	136
Xamidov O. X., Tojiyeva A. F.	
Investitsiyalar marketingining strategik aspektlari.....	143
Xodjamberdiyeva Dilnoza Bahtiyorovna	
Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda investitsion muhit jozibadorligini oshirishga nazariy qarashlar	149
A. Bektemirov, A. A. Abdurahmonov	
Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini oshirishning ilg'or xorij tajribasi	154
Abdulloev Asliddin Junaydullayevich, Ochilov Narzullo Fayzulloyevich	
Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari.....	159
Yodgorova Xalima To'liqinovna	
Turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda davlat va xususiy sherikchilikning o'zaro bog'liqligi tahlili.....	165
Raxmatov Adxam Itolmasovich	
Mamlakatimizda turizm tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida marketing instrumentlari orqali samarali tizim yaratish.....	169
Suyunova Kamilla Baxromovna	
Qishloq xo'jaligida agrokimyo xizmatlar ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	173
Tabayev Azamat Zaripbayevich	
Yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish muammolari	178
Xomitov K. Z., Masharipova S. R.	
Considerations on the Problem of Illegal Migration and Human Trafficking	183
Azamatova Gulmira Bayirbekovna, Otarbayeva Guljan Kobeyevna	
Sustainable Development and Environmental Economics in Uzbekistan: A Focus on Carbon Pricing and Renewable Energy	186
Muhammadiyev Po'latjon Ilhomjon o'g'li, Urganbayeva Dilnoza Toxtasinovna	
The use of Digital Technologies in the Provision Of Utilities to the Population	192
Mamanazarov Oybek Shomurodovich, Inoyatova Durdona Shoxaydarovna, Alijonov Jamshid Alijon o'g'li	
The Current State of the Digital Economy in the Agrarian Sphere: Problems and Solutions	196
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Behavioral Theory of the Firm.....	201
Egamberdieva Oydin Abror qizi	
The Role of Information Technologies in Increasing the Capitalization of Commercial Banks	207
Egamova Makhfurat Esanovna	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	211
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Совершенствование методологии экспертизы инвестиционных проектов	216
Бекимбетова Гулнора Маратовна	
Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли.....	223
Бибутова Шахло Саъдуллаевна	
Меры по снижению доли теневой экономики в стране.....	228
Махмудова Юлдузхон Бахромжон кизи, Сафаров Гиёсиддин Абдуллаевич ўғли	
Формирование национальной инновационной системы – одна из приоритетных задач повышения конкурентоспособности Республики Узбекистан	232
Н. М. Махмудов, А. А. Алиев, З. А. Мирзоев	
Мониторинг и анализ современного состояния и развития промышленности в Узбекистане.....	237
Назарова Раъно Рустамовна, Исмоилова Малика Дилшодовна	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов.....	243
Раупов Жамшид Рашидович	
Роль применения ключевых показателей эффективности труда на предприятиях.....	249
Рахматуллаева Шахноза Хамидовна	

Влияние цифровой трансформации на инвестиционную привлекательность Узбекистана.....	255
Саитхамолов Мухаммадхожа Сабирходжа угли, Маркабаева Жансая Айбек кызы	
Организация и координация методической помощи при управлении педагогическими кадрами	261
Хакимова Майя Юрьевна	
Интеграция узбекистана в мировое экономическое содружество путем унификации бухгалтерского учета на основе МСФО	266
Зарипова Саёхат Зафаровна	
Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari.....	271
Abduqodirova Ozoda Anvarjon qizi	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning joriy tahlili.....	276
Abdusalomov Jaxongir O'ktam o'g'li	
Globallashtirish sharoitida mamlakatimizda sug'urta bozorini raqamlashtirishning ahamiyati	282
Anvarova Z.	
The Role of Parents and Teachers in Promoting a Healthy Lifestyle in Children.....	286
Axtamov Djamshed Baxromovich	
A Study of the Importance of Green Economy in Uzbekistan Sustainable Economic Development and its Measurement Indicators in Relation to Environment.....	291
Ataniyazova Maksuda Baltayevna, Tairova Zarnigor Mammot qizi	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi.....	296
Avazov Iloxom Ravshanovich	
Foydani soliqqa tortish obyekti sifatidagi iqtisodiy tarkibi.....	301
Axrorov Zarif Oripovich	
Surxondaryo viloyatida aholining uy-joy bilan ta'minlanganlik darajasini tahlili.....	309
Ibragimov Qobil To'xtamishovich	
Review of Methodological Approaches to Enterprises Financial Condition Analysis.....	314
Ismailova Maxbuba Mirxalilovna	
Innovatsion rivojlanish sharoitida xizmat ko'rsatish sohasini tasniflanishining nazariy va ilmiy asoslari.....	319
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Korxonalarda benchmarking strategiyalarini qo'llashning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari.....	325
Narziyeva Dilafiruz Muxtorovna	
Davlat budjetining soliqsiz daromadlari shakllanishini takomillashtirish yo'llari.....	330
O'ktamova Nargiza Narzulla qizi	
Mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarishi korxonalarining rivojlanish holati tahlili.....	334
Olimov Maqsudjon Komiljon o'g'li	
Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablari asosida tuzish.....	339
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Raqamlashtirish sharoitida qo'shma korxonasi faoliyatining tahlili.....	343
Rashidov Jamshid Xamidovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida oilaviy tadbirkorlikning o'rni.....	348
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Saloxiddinov Zuxriddin Nuriddin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmat ko'rsatishning ilmiy asoslari.....	352
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida telekommunikatsiya sohasini rivojlantirish ilmiy asoslari.....	356
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni joriy etishning huquqiy masalalari.....	360
Turg'unov Saloxiddin Jamol o'g'li, Mirzayeva Mohidil Vohidovna	
Zamonaviy sharoitlarda korxonalarning moliyaviy baqarorligini yaxshilash masalalari	366
Usmanova Guljahon Ulug'bek qizi	
Franshizalarni jalb qilishda davlat boshqaruvi tizimida marketing tadqiqotlarining ahamiyati	371
Xodjayev Anvar Rasulovich	

Transport Decarbonization Strategy.....	377
Yarashova Vasila Kamalovna, Muradov Bekzod Xidirnazar ugli	
Temir yo'l transportida ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish	382
Yermatova Dilnoza Axmadjonovna	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	387
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Issiqlik ta'minoti xizmatlarini ko'rsatish samaradorligi va sifatini baholash ko'rsatkichlari tizimi	390
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Issiqlik ta'minoti xizmatlari sifatiga ta'sir etuvchi omillar va ularni baholash	394
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga soliq solishni takomillashtirish.....	399
Abdullayev Zafarjon Alijonovich, Zaydullayev Abduhabib Boliqu'l o'g'li	
Sug'urta tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqishning ahamiyati.....	404
Abduraimova Maftunaxon Axmatovna	
Bank risklarini boshqarishning xalqaro tajribalari.....	409
Abdurasulov Jaxongir Abduvaliyevich	
Tadbirkorlik subyektlari ijtimoiy ma'sulligini ta'minlash mexanizmining amal qilish darajasi	416
Bayisbayev Javlon Nurlanovich	
Qishloq aholisining qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalarni o'zlashtirishga ta'sir etuvchi omillarni iqtisodiy baholash (Samarqand viloyati misolida).....	421
Bozorova Lobar Nuralevna	
Направления совершенствования инновационных стратегий в деятельности промышленных предприятий	427
Дониерова Зухрабону Алишер кизи	
Mol-mulk solig'ining korxonalar faoliyatiga ta'siri.....	432
Qudiyarov Kishibay Ramatullayevich	
Banklar reytingini aniqlash va barqarorligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari.....	438
Maxmudov Omon Tuxtayevich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarining aktiv va passiv operatsiyalarini innovatsion usullar orqali boshqarishni takomillashtirish	442
Mo'minova Ma'suda Baxtiyarovna	
Auditorlik tekshiruvini dasturiy ta'minot asosida tashkil etish: muammo va yechimlar.....	447
Nazarova Kamola Sattoral qizi	
Ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishning davlat tomonidan tartibga solish konsepsiyasi.....	453
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich	
O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati hamda uni rivojlantirish istiqbollari.....	460
Nurullayeva Shaxnoza, Saydullayeva Saodat	
Tijorat banklari inson kapitali samaradorligini baholashda KPI ko'rsatkichlaridan foydalanish mexanizmlari	467
Turaeva Mastura Kurbanovna	
Сущность и особенности инвестиционно-строительного процесса	471
А. Бектемиров, Б.М. Абдувалиев	
Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	478
Saidov Hayotjon Raxmatulloyevich	
Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini takomillashtirish.....	482
Sa'dullayeva Asalxon Muzaffarovna	
Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlikni baholash usullari	485
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Teshayev Mirolim Djumayevich	
Tadbirkorlik subyektlarida soliq yukini optimallashtirish mexanizmi	490
To'xsanov Qudratillo Nozimovich	

Davlat sektorida ichki audit tadbirlarini umumiy rejalashtirish	495
Xamidova Z. U.	
Aholi moliyaviy savodxonligini oshirish va uning ahamiyati.....	501
Xudayarova Xurshida Abdunazarovna	
Kambag'allikni qisqartirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	505
Xudoyberdiyev Jamshid Juraboy o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va ichki auditni takomillashtirish	511
Shaymatova Nargiza Ashurovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sug'urta xizmatlari.....	516
Shodmonova Odina G'ofur qizi	
Fuqarolar davlat pensiya ta'minoti tizimining amaldagi holati tahlili.....	520
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Aholiga bank xizmatlari ko'rsatishning ijtimoiy ahamiyati.....	525
Eldor Uskanov	
Innovatsion boshqaruvning ilg'or xorijiy tajribalari	530
Yusupova Jamila Karamatdinovna	
Neft-gaz korxonalari moliyaviy-iqtisodiy faoliyati natijalari tahlili ("O'ZBEKNEFTGAZ" AJ misolida)	534
Umurzoqov Jamoliddin Sherbekovich	
Korxonalarda savdo marketing faoliyati samaradorligini baholash	541
Sobirov Azizbek Avzbekovich	
Moliyaviy firibgarliklarga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	548
Gadaev Ismat Yadgarovich	
Hududlarda islom iqtisodiyoti tamoyillari asosida amalga oshirilgan investitsion loyihalar: to'siqlar va yechimlar	551
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna	
O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari	554
Kobilova Nasiba Xurramovna	
Foreign Economic Relations as a Factor of Effective Functioning of the Economy	561
Bakhodurova Sulkhiya Azizkhodjaevna, Li Marina Rudolfovna, Mukhtarova Donata Ravshanbekovna, Romashkin Roman Anatolyevich	
Modern Approaches to the Organization and Development of the Consumer Services Market	566
Musyeva Shoira Azimovna	
Ishlab chiqarish siklini qisqartirishning iqtisodiy samaradorligi.....	570
Odina Nabiyeвна Tuychiyeva, Nazarova Latofat Toirjon qizi	
Asalarichilik mahsulotlari bozorida marketing strategiyasini amalga oshirish.....	575
Rashidova Xadicha Tursunalievna	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida bank faoliyatini iqtisodiy-matematik modellashtirish yo'llari	581
Raxmanov Mexridin Sindarovich	
Korporativ boshqaruv amaliyoti bo'yicha hisobot tuzish bo'yicha xorijiy tajriba	586
Tashmatov Rustam Xusanovich	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	592
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Iqtisodiyotda turizm o'rnini statistik baholash uslubiyoti.....	595
Zilola Jumanova	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	602
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Блокчейн-технология и информационная безопасность в цифровой экономике Узбекистана.....	607
Кадиров Алишер Исмаилович	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов	611
Раупов Жамшид Рашидович	

O'zbekistonda zamonaviy kabel va sim mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatiga nazar.....	617
Rashidova Odina Olimjon qizi	
Современные тенденции развития валютных отношений в Узбекистане	622
Камалов Камолатдин Кахрамонович	
Sug'urta sohasining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni	626
Sharobiddinov Akramjon Goyibbayevich	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish yo'nalishlari	630
Fayziyeva Aziza Azamat qizi	
Modeling the Stackelberg strategy in a linear model (linear city) Hotelling.....	635
Musayeva Shaira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilkhomovna	
Mulkning kapitallashuvi darajasini iqtisodiy jihatdan amalga oshirish samaradorligini baholash uslublari.....	644
Norboyev Odil Abrayevich	
Tijorat banklarining kredit portfelini amaliy holati va ekonometrik tahlillari: ATB "Aloqabank" misolida.....	649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyeвна	
O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot" muhitida kreditlash va moliyalashtirish imkoniyatlari	654
Taxir Urkinbayev	
Budjet tashkilotlarida ichki nazorat tizimini tashkil qilishning xususiyatlari.....	658
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
Chinese Commercial Banks Experience in Asset Diversification	663
Uktamova Nozima Narzulla kizi	
Sanoat taraqqiyotida ishlab chiqarish korxonalarini ustuvor rivojlantirish istiqbollari.....	667
Yadgarov Akram Akbarovich	
Анализ деятельности коммерческих банков Узбекистана по кредитованию физических лиц.....	673
Базарова Нигора Равшановна	
Mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etishning innovatsion jarayonlarga ta'sirini baholash.....	684
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	689
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Tashqi mehnat migratsiyasi.....	694
O. N. Djurayev	
Raqamli iqtisodiyotda sanoat tarmog'ining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini baholash	699
Otaboyeva Dildora	
Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi	705
Raimov Xurshid Muxtorovich	
Tijorat banklarida moliyaviy injiniringni qo'llash istiqbollari	711
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar	716
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboevich, Jumaev Islombek Akram o'g'li	
Agrar ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish yo'llari	723
Boltayev Nurali Shiramatovich, Beglayev Uchqun Xurramovich, Abdiyev Izzat Risqiboyevich	
O'zini o'zi band qilgan shaxslardan olinadigan soliqlarni takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiyotni jilovlash masalalari	731
Davranov Iskandar Jumayevich	
Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish.....	738
Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li	
Role of Private and Public Kindergartens in Early Childhood Development	744
Makhmudova Munisakhon Abbos qizi	
"Yashil" enegriya quvvatlarini barpo etish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash asosi sifatida.....	749
Muminova Elnoraxon Abduraimovna, Umarova Dilnoza Oybek qizi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlari	754
Qlichev Baxtiyor Pardayevich	

Korxonada likvidlik riskini minimallashtirish orqali uning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish	759
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Развитие международных торгово-экономических связей Республики Узбекистан	766
Ким Татьяна Валерьевна, Гофуржонов Шахрибону Бахромжон кизи	
Kapital qurilishni boshqarish samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari	774
A. Bektemirov, M. U. Sarimsoqov	
O'zbekiston mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirish.....	780
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Bahromov Shahzod Fazliddinovich	
Роль имиджа в улучшении инвестиционной привлекательности высших учебных заведений.....	787
Жанзаков Бекзот, Жонузиков Мирзабек	
Innovatsion kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorij tajribasi va uni mamlakat iqtisodiyotida qo'llash imkoniyati.....	795
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Eshqulova Dilorom Abduravupovna	
Перспективы развития банковского сектора в Узбекистане для иностранных туристов	802
Муминов Шахзод Низомиддинович, Каримова Азиза Махомадризовна	
Innovatsion faoliyat moliyaviy modellari va mexanizmlarini rivojlantirishning konseptual asoslari	806
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
Qishloq xo'jaligi tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan respublikamizda samarali foydalanish yo'llari	814
Ishniyazov Baxrom Normamatovich	
Turistik xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlari va marketing tadqiqotlari.....	819
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna	
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi: asosiy muammolar va rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari	823
Yeshimbetov Uktamjon Xudaybergenovich	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	832
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Kriptoalyuta va blokcheyn tadqiqotlari: tendensiyalar va istiqbollar	835
Berdiqulov Jurabek	
Bank risklarni monitoring qilish tizimini takomillashtirish	837
Hamroyev Sherzod Axtamovich	
O'zbekiston hududlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ko'p qavatli "yashil" fermer xo'jaliklarini tashkil etishning ahamiyati	843
Turdimuratova Aziza Alisherovna	
Surxondaryo viloyatining mahalliy budjet daromadlarini oshirish yo'llari va uni arima modeli asosida prognozlash.....	846
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va undagi tarkibiy o'zgarishlarni statistik baholash.....	856
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	863
Pardayev Jamshid Muzaffarovich	
Turizm bozorini rivojlantirishda mehnat bozorining tutgan o'rni va ahamiyati	872
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna, Berdikulov Jurabek	
Проблемы расчета определения и планирования прибыли предприятий в условиях модернизации экономики	876
Алиева С.С.	

BANK RISKLARNI MONITORING QILISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Hamroyev Sherzod Axtamovich
Phd, "Bank ishi" kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklari faoliyati davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli xil risklarni darajasini aniqlash hamda ularga qarshi samarali tizim yaratish bo'yicha fikrlar tahlil qilingan. Shuningdek, yurtimizdagi tijorat banklarida kredit risklarini kamaytirish yo'lida qo'llangan chora-tadbirlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: valyura, moliyaviy barqarorlik, risk va noaniqlik, "Camel" tizimi, kredit risklari, hisob raqam, likvidlik.

Abstract: This article analyzes the opinions on determining the level of various risks that may occur during the activity of commercial banks and creating an effective system against them. Also, measures used to reduce credit risks in commercial banks in our country were studied.

Key words: currency, financial stability, risk and uncertainty, "Camel" system, credit risks, account number, liquidity.

Аннотация: В данной статье анализируются мнения по определению уровня различных рисков, которые могут возникнуть в процессе деятельности коммерческих банков, и созданию эффективной системы против них. Также изучены меры, используемые для снижения кредитных рисков в коммерческих банках нашей страны.

Ключевые слова: валюта, финансовая устойчивость, риск и неопределенность, система "Camel", кредитные риски, номер счета, ликвидность.

KIRISH

Moliyaviy sektorni izchil isloh qilish davomida qator chora-tadbirlar amalga oshirildi va natijada ilg'or bank biznesini yuritish va ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish uchun zarur huquqiy shart-sharoitlar yaratildi. Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi, "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi hamda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi yangilangan qonunlari qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasida bank sektorini isloh qilishning asosiy yo'nalishi sifatida kredit portfeli va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlarining mo'tadil o'sishiga amal qilish muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash belgilanganligi banklarda risklarni boshqarishning xalqaro tajribalarini o'rganish, xususan, banklarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan risklarga bardoshlilik darajalarini hisobga olgan holda asosiy risk ko'rsatkichlari limitlarini ishlab chiqish lozim bo'ladi.

MAVZUGA OID DABIYOTLAR SHARHI

A. Marshal, Dj. fon Neyman, O. Morgenshtern, F. Naytlar riskga quyidagicha yondashganlar: "Risk va noaniqlik kategoriyasi iqtisodiy munosabatlarda katta rol o'ynaydi. Xo'jalik faoliyatining ajralmas qismi bo'lgan noaniqlik barcha murakkab va muxim iqtisodiy xodisalarning asosida yotadi. Noaniqlik mohiyati riskda namoyon bo'ladi". O'tgan asrning 20-yillarida F. Nayt birinchilardan bo'lib daromad doim noaniqlik bilan bog'liq degan fikrni olg'a suradi. P. Samuelson esa, quyidagilarni ta'kidlagan: "Noaniqlik qarama-qarshiliklar natijasida kelib chiqadi, ya'ni insonlar nimalarni kutmoqdalar-u, nimalar sodir bo'lmoqda, buning natijasi esa foyda yoki zararda namoyon bo'ladi".

Iqtisodchi olim M.A. Kotlyarov bank nazoratiga davlatning eng asosiy iqtisodiy va ijtimoiy funksiyasi sifatida qarab, uning asosiy maqsadlari omonatchilar manfaatlarini himoya qilish va bank tizimi barqarorligini ta'minlashdan iborat ekanligini ta'kidlaydi.

Iqtisodchi olimlar tomonidan risklarning boshqa turlarini boshqarish bo'yicha ham ilmiy tadqiqotlar olib borilgan va tegishli xulosalar shakllantirilgan. I. Noskovaning xulosasiga ko'ra, valyuta riskini boshqarishda ssudalarning tasnifiy belgilari va muddati o'tgan foizlarning mavjudligi hech qanday amaliy ahamiyatga ega emas. Chunki, kreditlarning tasnifiy belgilari kredit riskining darajasini ko'rsatadi, valyuta riskining esa darajasini ko'rsata olmaydi.

T. Bobokulov o'zining "Milliy valyutaning barqarorligini ta'minlash: muammolar va yechimlar" mavzusidagi monografiyasida tijorat banklarining ochiq valyuta pozitsiyalarini Markaziy bankning valyuta siyosati doirasida tartibga solishni takomillashtirish masalasini tadqiq qilgan. Uning fikriga ko'ra, Markaziy bank tijorat banklarining ochiq valyuta pozitsiyalarining miqdorini kunlik nazorat qilib turishi zarur.

O.I. Lavrushinning fikriga ko'ra, turli mamlakatlarda bank nazorati bo'yicha milliy tizimlar turlicha shakllangan bo'lsa-da, ularning barchasi uchta asosiy maqsadga yo'naltirilgan:

- pul va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, ya'ni banklarning bankrot bo'lishining oldini olish va ularni sog'lomlashtirish bo'yicha choralar ko'rish;
- aktivlar sifatini oshirish va potensial xatarlarni kamaytirish evaziga bank tizimi samaradorligini oshirish;
- omonatchilar manfaatlarini himoya qilish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ishlari jarayonida kompleks yondashuv, qiyosiy tahlil, kuzatuv va statistik ma'lumotlar tahlil usullaridan foydalaniladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Respublikamizda xalqaro andozalarga mos keladigan bank nazoratini tashkil qilishda Jahon bankining "O'zbekiston Respublikasida moliya sohasini isloh qilish" loyihasi ham katta ahamiyatga ega. Loyihada ishtirok etgan Jahon banki mutaxassislari yordamida bank nazoratiga tegishli 30 ga yaqin me'yoriy hujjatlar yaratilib, unda Markaziy bank talablari yozib chiqildi. Bundan tashqari, tijorat banklari faoliyatini joyiga chiqib tekshirish bo'yicha "Camel" tizimi joriy qilindi. Ma'lumki, 1980-yillarda xalqaro bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining 25 ta asosiy tamoyillari e'lon qilingan edi. Ushbu tamoyillarda samarali bank nazoratini tashkil etish asoslari yoritilgan. Bazel qo'mitasining talablariga asosan banklar barqarorligini asosiy ko'rsatkichi, bu bank kapitali yetariligi koeffitsiyenti hisoblanadi. Bu koeffitsiyent bank kapitalining tavakkalchilikka tortilgan aktivlarga nisbati bilan aniqlanadi. 1993-yilda bank kapitalining sifat va miqdor jihatdan tavakkalchilikli aktivlardan keladigan zararlarni qoplashga yetarlilik darajasini aniqlash bo'yicha Bazel kelishuvi (Bazel I) joriy qilingan edi. 2006-yilda Bazel kelishuvi (Bazel II) amaliyotga joriy qilindi. Ushbu kelishuvda ham kapital yetariligi koeffitsiyenti 8 foiz qilib belgilandi. Yangi kelishuv 3 ta – kapital minimal miqdoriga talab, kapital yetariligi Markaziy bank tomonidan tahlil etish. Ma'lumotlarni keng ommaga e'lon qilish qismlaridan iborat. Bazel qo'mitasi tomonidan "Bazel III" talablari 2009-yilning sentyabr oyida e'lon qilindi. Qo'mitaning 2009-yil 8–9-dekabrda yig'ilishida standartlar va monitoring bo'yicha taklif va tavsiyalar ma'qullandi.

Tijorat banklarida korporativ boshqaruv asoslarini mustahkamlash maqsadida Respublikamiz Markaziy banki taklifi bilan har bir tijorat banki tarkibida ichki nazorat boshqarmasi tashkil qilingan bosh bankda boshqarma va uning har bir bank filialida bittadan xodimi bo'lib, filialda o'tayotgan barcha bank operatsiyalarini tahlil qilib, bosh bank tarkibidagi nazorat boshqarmasiga hisobotlarini taqdim qiladi. Ushbu nazorat tizimining tashkil qilinganiga bir necha yil o'tgan bo'lib, uning samarasi yaqqol ko'rinib kelmoqda.

Umuman olganda, bank risklarining eng keng tarqalgan va eng xavfli bu – kredit risklari hisoblanadi. Risklarni kamaytirish, avvalo, ular haqida aniqroq ma'lumotga ega bo'lishimiz zarur. Kredit riski – bu berilgan kreditlarni o'z vaqtida va to'liq qaytmasligi natijasida bankning zarar ko'rish xavfidir. Kredit riskini yuzaga keltiruvchi sabablar ikki guruhga ajraladi:

- tashqi sabablar;
- ichki sabablar.

Kredit riskini yuzaga keltiruvchi tashqi sabablarga quyidagilar kiradi:

- makroiqtisodiy kon'yunkturaning yomonlashishi;
- iqtisodiy va moliyaviy inqirozlarning yuz berishi;
- kredit olgan mijozning moliyaviy ahvolidan yomonlashishi;
- kredit uchun ta'minot sifatida qabul qilingan garov obyektlarining bozor bahosining pasayishi;

- tijorat bankining kredit portfelida direktiv kreditlar salmog'ining oshib ketishi;
- mamlakat iqtisodiyotida to'lovsizlik muammosining paydo bo'lishi.

Kredit riskini yuzaga keltiruvchi ichki sabablarga quyidagilar kiradi:

- bank boshqaruvi sifatining yomonlashishi;
- bankning kreditlash faoliy atiga davlat organlari va boshqa nazorat organlarining noqonuniy aralashuvi;
- investitsiya loyihalarini kompleks ekspertiza qilishdagi xatoliklar;
- kredit qo'mitasi majlislarining nomigagina, xo'jakursinga o'tkazilishi;
- mijozning kredit to'loviga layoqatligini va ishbilarmonlik riskiga ta'sirchanligini baholashdagi kamchiliklar;
- kredit uchun ta'minot obyekti qiymatini to'g'ri baholay olmaslik.

Kreditlar tijorat banklari aktivlarining umumiy hajmida yuqori salmoqni egallaganligi sababli, kredit riski darajasining oshishi tijorat bankining likvidiligi va to'lovga qobiliyatiga nisbatan kuchli salbiy ta'simi yuzaga keltiradi.

Kredit riski darajasining o'zgarishi ikki muhim omilga, ya'ni kredit beruvchi va kredit oluvchiinning kredit shartnomasi shartlarini qay darajada bajara olishiga bog'liq.

Kredit oluvchi tomonidan tayyorlangan kredit paketini tahlil qilish va kredit berish bo'yicha loyiha tayyorlash kredit beruvchi bank uchun risk va uning turlarini aniqlab olish imkoniyatini beradi. Ushbu jarayonda kredit beruvchi bank quyidagi savollarga aniq va to'liq javoblar olishi lozim:

1. Kredit oluvchining iqtisodiy, moliyaviy holati, uning ishbilarmonlik qobiliyati, ishlab chiqarish imkoniyati va moliyaviy boshqaruvi qay darajada?
2. Kreditga bo'lgan talabning qanchalik darajada iqtisodiy jihatdan to'g'ri asoslanligi va ushbu taklif korxonaning kreditga bo'lgan mavjud talabidan kelib chiqqanmi?
3. Kreditning maqsadi bank uchun to'g'ri keladimi?

Bozor munosabatlari sharoitida yangi-yangi xo'jalik yurituvchi subyektlarning paydo bo'lishi va ularni kredit so'rab tijorat banklariga murojaat qilishlari banklar faoliyatidagi kredit riski darajasining oshish ehtimolini kuchaytiradi. Buning sababi shundaki, mazkur subyektlar hali kredit tarixiga ega emas. Shu sababli, ularga berilgan kreditlarni qaytmaslik ehtimolini kuchaytiradi. Bunday korxonalardan birinchi savolga javob olish muhim hisoblanadi.

Ikkinchi savolga aniq javob olish korxonaning o'z moliyaviy resurslarini qay darajada boshqarayotganligi xususida xulosa chiqarish imkonini beradi. Mazkur xulosani shakllantirishda quyidagi ma'lumotlar tahlili zarur:

- hisob-kitoblarning holati;
- auditorlik tekshiruvlari bo'yicha hisobotlar va xulosalar;
- korxonaning buxgalteriya balans;
- korxonaning pul oqimi to'g'risidagi hisobot;
- korxonaning foyda va zararlar to'g'risidagi hisoboti.

Uchinchi savolda tijorat banki berilayotgan kredit uning kredit portfeliga mos kelishini, kredit portfelining diversifikatsiya darajasiga ta'sir etishini aniqlashi lozim.

Kredit riskini baholashning Chessero usuli AQShlik iqtisodchi Chesser tomonidan taklif qilingan. Bunda kredit riski darajasini baholash uchun 6 ta ko'rsatkichdan foydalaniladi:

- sof sotish summasining naqd pullar va qimmatli qog'ozlarga nisbati;
- foizlar va soliqlar chegirib tashlangunga qadar foydaniingaktivlarga nisbati;
- umumiy qarzdorlikning aktivlarga nisbati;
- asosiy kapitalning aksiyadorli kapitaliga nisbati;
- aylantia kapitalning sof sotish summasiga nisbati.

Kredit riskini baholashning inqirozli risk usuli moliyaviy inqiroz yuz bergan sharoitda bank kredit portfeli sifatini yomonlashishining chegaraviy darajalari ta'minlash imkonini beradigan baholash usulidir.

Bazel-II kredit riskini o'lchash bo'yicha uch yondashuvni taklif etadi:

- standard ashgan yondashuv;
- ichki reytinglarga asoslangan bazaviy yondashuv (IRB-Internal rating-based approach);
- ichki reytinglarga asoslangan takomillashgan yondashuv.

Bazel-II standartida kredit riski darajasini yaratilgan zaxira ajratmalari miqdori bilana bog'lash taklif qilingan. Mazkur taklifning mazmuni shundan iboratki, kreditning qaytarish muddati tugaganiga 90 kun va undan ortiq vaqt o'tgan bo'lsa, yaratilgan zaxira ajratmasi miqdori kredit bo'yicha umumiy qarzdorlikning 20 foizidan kam bo'lsa, u holda, mazkur kreditlarning risk darajasi 150 foizni tashkil qiladi. Bu esa, muddati o'tgan kreditlarning brutto kreditlar hajmidagi salmog'i nisbatan yuqori bo'lgan tijorat banklarining likvidligiga va kapital bazasining barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buning sababi shundaki, birinchidan, respublikamizda kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalari to'liq tijorat banklarining xarajatiga olib boriladi. Bu esa, o'z navbatida, banklarning sof foydasini kapitallashtirish darajasining pasayishiga xizmat qiladi. Ikkinchidan, muddati o'tgan kreditlarning 150% darajasida riskka tortilishi tijorat banklarining riskka tortilgan aktivlari summasining oshishiga olib keladi. Buning natijasida tijorat banklari kapitalining yetarlilik koeffitsiyenti pasayadi. Uchinchidan, kreditlarning asosiy qismi tijorat bankining "Nostro" vakillik hisob raqamlarini kreditlash yo'li bilan amalga oshiriladi. Shu sababli, kreditlarning muddatida qaytmasligi bankning likvidli aktivlari miqdorining kamayishiga va shuning asosida uning joriy likvidlilik darajasining pasayishiga olib keladi.

Bazel-II kredit riskini o'lchash bo'yicha uch yondashuvni taklif etadi:

- standard ashgan yondashuv;
- ichki reytinglarga asoslangan bazaviy yondashuv (IRB-Internal rating-based approach);
- ichki reytinglarga asoslangan takomillashgan yondashuv.

Tijorat banklarida IRB yondashuvi asosida defolt bo'lish ehtimolini baholash uchun quyidagi modeldan foydalaniladi:

$$PD = \frac{\Delta ICR_{T_i}}{ICR_{Def} - ICR_{T_i}} 100\%$$

bunda:

PD - mijozning defolt bo'lish ehtimoli;

ΔICR_{T_i} – mijoz kredit reytingining shartnoma davrida o'zgarishi;

ICR_{Def} – maksimal defolt reytingi.

Ushbu modelni tuzish uchun ikki bosqichdan o'tish talab etiladi. Birinchi bosqich mijozning kredit reytingini o'zgarish tezligini hisoblash bo'lsa, ikkinchi bosqich esa mijozning kredit shartnomasi davrida kredit reytingi o'zgarishini aniqlash bilan o'tadi.

Bazel-II kredit riskini baholashda qo'llaniladigan koeffitsiyentlar quyidagilarni hisobga oladi:

- mamlakatning suveren kredit reytingi;
- bankning reytingi;
- kredit oigan mijozning reytingi;
- bank operatsiyasining turi.

Bazel-II standartida taklif qilingan kredit riskini baholashning standartlashgan yondashuvda tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarning riski darajasi kredit oigan mijozning suveren kredit reytingiga qarab aniqlanadi (1-jadval).

1-jadval: Tijorat banklarida kredit riskini "standartlashgan yondashuv" bo'yicha baholash

Kredit reytingi	AAA AA-	A+ A-	VVV+ VV-	VV- dan past	Reytingsiz
Risk darajasi	20%	50%	100%	150%	100%

Xalqaro Tiklanish va taraqqiyot banki ekspertlarining tavsiyasiga ko'ra, tijorat banklari faoliyatidagi kredit riskining darajasini baholashda quyidagi ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish lozim:

1. Kreditlardan ko'rilgan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalari darajasi (KKZQMZAD)

$$KKZQMZAD = (ZAS / BAO'S) \times 100\% (1)$$

bu yerda:

ZAS – zaxira ajratmalari summasi;

BAO'S – bank aktivlarining o'rtacha summasi.

Ushbu ko'rsatkichning yuqori me'yoriy darajasi 1,0 foizni tashkil etadi.

Kreditlardan ko'rilgan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalari darajasi ko'rsatkichining me'yoriy darajadan yuqori bo'lishi tijorat banki tasniflangan kreditlari tarkibini yomonlashganligidan dalolat beradi.

Kredit riskini boshqarishdabir qator usullardan foydalaniladi. Ulardan asosiylari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1. Tijorat banki kredit portfelini diversifikatsiya qilish usuli. Tijorat banki kreditlarining 25 foizdan ortiq qismi bitta tarmoq korxonalarida to'planib qolmasligi kerak. Kredit portfelining tarmoq xususiyatiga ko'ra diversifikatsiyalash bo'yicha me'yoriy daraja 25% bo'lsa-da, ko'pchilik AQSh banklarida ushbu me'yoriy chegara 10% qilib belgilangan.
2. Kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zararlarni qoplash uchun zaxiralar yaratish usuli. Xalqaro bank amaliyotida kreditlarni tasniflash va tasniflangan kreditlar bo'yicha zaxiralar tashkil qilish tartibi Bazeli qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan metodika bo'yicha amalga oshiriladi, Mazkur metodika bo'yicha kreditlarni tasniflash va zaxira ajratmalarini tashkil qilish quyidagi tartibda amalga oshiriladi (2-jadval).

2-jadval: Bazeli standart bo'yicha tasniflangan kreditlar tarkibi va zaxira ajratmalari stavkalari

№	Tasniflangan kreditlar tarkibi	Zaxira ajratmalari stavkalari, %
1	Yaxshi kreditlar	0
2	Standart kreditlar	0
3	Substandart kreditlar	20
4	Shubhali kreditlar	50
5	Umidsiz kreditlar	100

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, Bazeli standarti bo'yicha "yaxshi kreditlar" va "Standart kreditlar" sifatida tasniflangan kreditlar bo'yicha zaxira ijjatmalari shakllantirilmaydi.

3-jadval: O'zbekiston Respublikasi bank amaliyotida tijorat banklari tasniflangan kreditlari tarkibi va zaxira ajratmalari stavkalari

№	Tasniflangan kreditlar tarkibi	Zaxira ajratmalari stavkalari, %
1	Yaxshi kreditlar	0
2	Standart kreditlar	0
3	Substandart kreditlar	20
4	Shubhali kreditlar	50
5	Umidsiz kreditlar	100

3-jadvalda keltirilgan ma'lumotlar ko'rsatadiki, O'zbekiston bank amaliyotida qo'llanilayotgan kreditlarni tasniflash amaliyotida, Bazeli standartidan farqli o'laroq, standart kreditlar bo'yicha ham zaxira tashkil qilinadi.

3. Muammoli kreditlarga nisbatan cheklovlar o'rnatish usuli. Rivojlangan xorijiy davlatlar bank amaliyotida, xususan, G'arbiy Yevropa davlatlarining bank amaliyotida muddati o'tgan kreditlarning jami kredit qo'yilmalari hajmidagi salmog'ini 3 foizdan oshmasligi normal holat hisoblanadi. Bu ko'rsatkichning yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan chegaraviy miqdori 5 foizni tashkil qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bizning fikrimizcha mamlakatimiz tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarni muammoli kreditlarga aylanmasligini oldini olish maqsadida quyidagi takliflarni keltirish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz:

- banklarga kredit uchun kelib tushgan arizaga atroflicha yondashuv, ya'ni daslabki monitoringni to'g'ri va mukammal amalga oshirish. Bu erda birinchi navbatda mijozning xarakteriga, uning moliyaviy ahvoriga, biznes hamkorlari orasidagi mavqeiga hamda ushbu sohadagi tajribasiga asosiy e'tiborni qaratish;
- kredit arizasini ko'rib chiqilayotgan davrda mijoz tomonidan bankka takdim etayotgan hujjatlar to'plamining to'liqligini va ularning to'g'riligini tekshirish. Kredit bo'limi xodimi tomonidan mijozning moliyaviy ahvoli chuqur tahlil etilishi va xolisona baho berilishi zarur;
- kredit ajratilgan davrdan boshlab, mijozning biznes-rejasi bo'yicha amalga oshirayotgan ishlarini, hisob-raqamidagi mablag'lari aylanmasini doimiy ravishda nazorat qilib borish, muddati o'tgan debitorlik-kreditorlik qarzdorliklariga yo'l qo'ymaslik choralarini ko'rish;
- kredit ta'minoti sifatida taqdim etilgan mol-mulkni saqlash va ekspluatatsiya sharoitini doimiy ravishda nazorat qilib borish;
- kredit ta'minoti sifatida uchinchi shaxsning kafillik shartnomasi taqdim etilgan bo'lsa, kafilning moliyaviy hisobotlarini har chorakda bir marotaba tahlil qilib uning to'lov qobiliyatini o'rganib borish;
- korxonaning mol-mulkini baholashda bankning mulkni baholash bo'yicha mutaxassisiga ko'proq imkoniyatlar yaratib berish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.05.2020-yildagi PF-5992-son <https://lex.uz/uz/docs>
2. Vazirlar Mahkamasining "Banklarning kreditlari bo'yicha qarzdorlik o'z vaqtida qaytarilmagan taqdirda undiruvni qarzdorning likvidli molmulkiga qaratish tartibini tasdiqlash to'g'risida"gi №422-sonli qarori, 04.12.2002-yil.
3. Karimov I.A. 2021-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. //Xalq so'zi, 2021 yil 17-yanvar №13.
4. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. T.: Moliya, 2012, 124-6.
5. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка: Учебное пособие. –М.: ИНФРА-М, 2001, 33-6.
6. Роуз П. Банковский менеджмент. Пер. с англ. – М.: Дело, 2019, 192-б.
7. Tijorat banklari moliyaviy resurslarini boshqarish. Sh. Abdullaeva, Z. Safarova. – Moliya 2020.
8. Управление деятельностью коммерческого банка(банковский менеджмент)/ Под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И.Лаврушина. – М.: Юристъ, 2002, 456-б.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.